

УДК 347.214

РУХОМІ РЕЧІ, НА ЯКІ ПОШИРЕНО ПРАВОВИЙ РЕЖИМ НЕРУХОМОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

Зубенко К.В., здобувач
кафедри цивільного права № 2
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу судової практики у сфері розгляду справ, пов'язаних із цивільним оборотом рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості. Розглядається критерій, посередництвом якого на рухомі речі поширюється правовий режим нерухомості, окреслюється коло питань, що потребують нормативного вирішення.

Ключові слова: рухомі речі, нерухомі речі, правовий режим, судова практика

Статья посвящена анализу судебной практики в сфере рассмотрения дел, связанных с гражданским оборотом движимых вещей, на которые распространён правовой режим недвижимости. Рассматривается критерий, посредством которого на движимые вещи распространяется правовой режим недвижимости, очерчивается круг вопросов, требующих нормативного решения.

Ключевые слова: движимые вещи, недвижимые вещи, правовой режим, судебная практика

Zubenko K.V. MOVABLE THINGS ATTRIBUTED TO IMMOVABLES (BASED ON MATERIALS OF JUDICIAL PRACTICE)

The article is devoted to analysis of judicial practice in sphere of consideration cases concerning civil circulation of movable things attributed to immovables. The criterion that extends legal regime of immovable things to movables is determined and issues needed legal resolution are given.

Key words: movable things, immovable things, legal regime, judicial practice.

Постановка проблеми. Цивільний оборот рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, відноситься до однієї з найменш досліджених сфер сучасної цивілістики. Положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) внесли чіткість в розуміння нерухомості і системи об'єктів цивільних правовідносин в цілому порівняно з Цивільним кодексом Української РСР 1963 року, однак у той же час породили ряд важливих питань практики правозастосування, зокрема і питання, пов'язані з цивільним оборотом рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості.

В умовах нормативної невизначеності з цього питання суди, вирішуючи конкретні юридичні спори, фактично залишилися без необхідного джерельного базису, у зв'язку з чим вимушені використовувати в процесі правозастосування весь методологічний інструментарій для забезпечення виконання своїх функцій, який при цьому є обмеженим. Незважаючи на відсутність можливості формування норм права судовими органами, позиції вищих судових інстанцій, відображені в судових рішеннях, відіграють важливу роль у формуванні судової практики, а тому викликають неабиякий науковий інтерес і становлять практичну цінність.

Ступінь розробленості проблеми. Особливості правової природи рухомих і нерухомих речей, їх цивільного обороту і правового режиму ставали предметом дослідження таких вчених-правників, як О.О. Бойко, В.І. Борисова, Г.С. Васильєв, С.П. Гришаєв, М.В. Домашенко, І.О. Ємелькіна, О.Ю. Жидельова, І.В. Жилінкова, В.В. Вітрянський, Д.Д. Коссе, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданник, Є.О. Мічурін, В.Є. Рубаник, І.В. Спасибо-Фатеева, Г.Г. Харченко, А.О. Шевирін, В.Л. Яроцький та ін.

Метою статті є проведення наукового аналізу судової практики на предмет застосування положень цивільного законодавства України у сфері майнового обороту рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, з метою формування цілісного уявлення про питання, що потребують удосконалення в частині правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Актуальний стан нормативної бази, а йдеться, перш за все, про положення абз. 2 ч. 2 ст. 181 ЦК України, одразу окреслює коло питань, які не мають чіткої відповіді. Зазначеним положенням передбачається, що режим нерухомих речей може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також на інші речі, права на які підлягають державній реєстрації. Такий підхід породжує два головних питання практики правозастосування: чи наповнене реальним змістом положення «інші речі, права на які підлягають державній реєстрації», тобто чи є інші рухомі речі, крім наведених, на які поширюється правовий режим нерухомості, і чи означає це, що перебування наведених рухомих речей в цивільному обороті здійснюється за всіма правилами, що висуваються до обороту нерухомості, незважаючи на те, що такі речі є рухомими за своєю природою. Спробуємо розглянути бачення вищих судових інстанцій щодо наведених питань.

Специфіка правозастосування, що здійснюється судовими органами, є наслідком обмеження загальнодозвільного методу в регулюванні відповідних правовідносин. У сфері майнового обороту рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, це означає складність у визначенні кола таких об'єктів правовідносин шляхом розши-

рювального тлумачення нормативних положень. Тому, безперечно, в якості речей, на які поширено правовий режим нерухомості, розглядаються лише повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання та космічні об'єкти. Відповідна позиція прямо відображена в постанові Вищого господарського суду України від 02 липня 2009 року у справі № 19/96(8/365-07(18/136-07)-08 за позовом про визнання недійсним договору застави. У цьому рішенні Суд чітко визначив, що законодавчо визначене поняття нерухомості регламентовано лише в ст. 181 ЦК України, який набрав чинності 01 січня 2004 року, і наведений у даній статті перелік речей, що відносяться до об'єктів нерухомості, розширеному тлумаченню не підлягає [1].

Недосконалість положення ст. 181 ЦК України щодо об'єктів цивільного обороту, на які поширюється правовий режим нерухомості, призводить до плутанини в практиці правозастосування, що знаходить пряме відображення в судових рішеннях. Аналіз наведеного й інших нормативних положень свідчить про те, що законодавець обійшов увагою розкриття причин поширення правового режиму нерухомості на окремі рухомі речі, проте зазначив спільний критерій, яким він об'єднує такі об'єкти майнового обороту. Ним є державна реєстрація прав на речі.

Неефективність такого підходу є очевидною, що не могло не відобразитись в судовій практиці. У постанові від 17 квітня 2012 року у справі № 5021/2356/2011 Вищий господарський суд України, посилаючись на ч. 1 ст. 181 ЦК України, зазначає, що з-поміж рухомих речей вирізняються транспортні засоби, які підлягають державній реєстрації. І хоча суд не розвинув це положення, обмежившись вказівкою на те, що позов стосовно таких речей може бути поданий за місцем реєстрації транспортного засобу [1], тим не менше, це і свідчить про те, що обраний законодавцем критерій може і не досягти поставленої перед механізмом правового регулювання мети. Навряд чи законодавець планував поширити правовий режим нерухомості на наземні транспортні засоби, однак, якщо звернутись до Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 вересня 1998 року № 1388, зокрема до пунктів 6, 8 та 11 [2], то можна побачити, що відповідні транспортні засоби реєструються за власником, а це означає, що при реєстрації самого транспортного засобу реєструються і права на нього. В такому ключі це повинно означати, що і наземні транспортні засоби перебувають під правовим режимом нерухомості.

В окремих випадках суди використовують і уточнюючі критерії для кваліфікації об'єкта цивільного обороту як рухомої речі, тобто таку, на яку не поширюється правовий режим нерухомості. У тій такій постанові від 02 липня

2009 року у справі № 19/96(8/365-07(18/136-07)-08 Вищий господарський суд України, кваліфікуючи об'єкт спірних правовідносин, зазначив, що в п. 21 Договору застави, укладеного між сторонами спору, вони узгодили, що рухоме майно за цим договором підлягає обов'язковій реєстрації у Державному реєстрі застав рухомого майна, тобто фактично позивач погодився з визначенням майна, що є предметом договору застави, як рухомого [1]. Суб'єктивне ставлення учасників майнового обороту до його об'єктів навряд чи можна розглядати в якості визначального критерію їх правової кваліфікації. Крім того, варто зазначити, що в подальшому 5 вересня 2012 року до Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05 липня 2004 року № 830, було внесено зміни, якими передбачено, що саме ним врегульовується порядок державної реєстрації застави повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання та космічних об'єктів (п. 1-1) [3]. Це і стало одним із вагомих кроків у напрямку розмежування правового режиму нерухомості за природою і правового режиму рухомості, що поширюється на рухомі речі, а також сигналом з приводу того, що нормативне розмежування відповідних правових режимів стає все актуальнішим.

Разом із тим, варто відмітити, що суди фактично перейняли методологічний підхід до розмежування рухомих і нерухомих речей (в межах юридичного критерію, тобто за поширенням на них правового режиму нерухомості, а не здатності до фізичної переміщеності), який активно використовується в науці цивільного права. Його суть полягає у віднесенні до рухомих тих речей, що не віднесені законодавством до нерухомих. Така позиція чітко відображена в постанові Вищого господарського суду України від 24 квітня 2013 року у справі № 5027/637/2012 [1], а в контексті розгляду конкретних судових справ це означає, що в основу юридичної кваліфікації речі як об'єкта правовідносин необхідно покласти природу нерухомості і розглядати таку річ з позицій наявності або відсутності в неї ознак нерухомості. Однак такий підхід слід пояснювати не більшим значенням рухомого майна для цивільного обороту, а більш складним характером змісту відповідного поняття, одним із проявів чого є поширення правового режиму нерухомості на рухомі речі. Тим не менше, це жодним чином не повинно означати запровадження презумпції нерухомості речі при розгляді судових справ, оскільки в такому випадку практика правозастосування і суди можуть зустрітись з тяжкими наслідками у формі процесуального зловживання, що спричинитиме наслідок у вигляді визнання рухомих речей нерухомими. Юридична кваліфікація об'єкта правовідносин повинна залишатись одним з основних завдань, що ставляться перед судом при розгляді справи. Жодних презумпцій в цій частині не повинно застосовуватись, особливо презумпції віднесення речі до одного або іншого виду. Як і зараз, сторони справи повинні доводити належність

об'єкта до одного або іншого виду речі, якщо це входить у предмет доказування. Прикладом із судової практики з приводу окресленого питання може бути постанова Вищого господарського суду України від 04 листопада 2014 року у справі № 924/757/14, в якому однією з підстав для залишення касаційної скарги без задоволення суд визначив недоведеність факту наявності нерухомого майна на спірній земельній ділянці в контексті того, що позивач наполягав на кваліфікації як нерухомої речі асфальтованого майданчику на земельній ділянці [1].

Правовий режим нерухомості розглядається як наявність особливих правил реалізації повноважень володіння, користування та розпорядження нерухомим майном [4, с. 32]. Вдало окреслила правовий режим нерухомості О.Ю. Жидельова, зазначивши, що, на відміну від рухомих речей, для нерухомих встановлюється особливий правовий режим: правила набуття права власності на нерухомість, обов'язковість державної реєстрації правочинів із нерухомістю, форма укладення договорів між учасниками відносин з приводу нерухомості, порядок припинення і ліквідації прав на нерухомість [5, с. 81]. Положення нормативно-правових актів не розкривають змісту правового режиму нерухомості, що поширюється на рухомі речі, рівно як і не розкривають зміст правового режиму нерухомості в цілому, однак, незважаючи на це, саме вони характеризують його.

Положення нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти цивільного обороту нерухомості, зокрема оформлення речових прав на неї і їх обтяжень, свідчать про те, що правовий режим нерухомого майна за природою і правовий режим рухомості, що поширюється на рухомі речі, не є тотожними. Зокрема, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» в першій же редакції від 1 липня 2004 року визначив, що не поширює дію на державну реєстрацію прав на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти та інші об'єкти цивільних прав, на які іншими законами поширено правовий режим рухомої речі (ст. 1) [6]. Тим не менше, навіть це не виключило формування неоднакової практики правозастосування різними судовими інстанціями. Колегія суддів Вищого господарського суду України у своїй постанові від 06 липня 2011 року у справі № 46/434 за позовом про визнання права власності на річкові судна зазначила, що господарські суди попередніх інстанцій прийшли до помилкових висновків про те, що спірні судна є нерухомим майном і, як наслідок, невірною застосували норми матеріального права в частині того, що визнання права власності на судна повинно здійснюватися за правилами Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно, що затверджене наказом Міністерства юстиції України від 07 лютого 2002 року № 7/5 [1], *положення якого діяли на момент виникнення спірних відносин* (курсив наш. – К. З.).

З іншого боку, Вищий господарський суд України у своїй постанові від 22 листопада 2011 року у справі № 28/149-06-4096(5002-21/4086-2011) зазначає, що зі змісту ст. 181 ЦК України вбачається, що морські судна мають юридичний статус нерухомих речей і на них поширюється **спеціальний правовий режим** (виділено мною. – К.З.), встановлений для нерухомих речей, зокрема щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, яка здійснюється відповідно до ст. 26 Кодексу торговельного мореплавства України та Порядку ведення Державного судового реєстру і Суднової книги України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 1997 року № 1069 [1]. Крім того, що суд прирівняв державну реєстрацію судна та прав на нього до державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, науковий інтерес становить використання терміну «спеціальний правовий режим», який може лише підкреслювати особливу роль нерухомості у вітчизняному цивільному обороті або існування правового режиму, характерного саме для рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, а не нерухомості в цілому. В іншому випадку немає сенсу підкреслювати його спеціальний характер, адже виходить, що правовий режим звичайних рухомих речей не є спеціальним. Проте зміст постанови суду не дає змоги визначити підстави для використання відповідної термінології.

Тим не менше можливо саме в причинах поширення обов'язковості державної реєстрації об'єктів праводносин і прав на них у сфері обороту нерухомих речей і відповідних рухомих речей лежить пояснення поширення правового режиму нерухомості на такі рухомі речі.

В цілому ж судова практика з розгляду юридичних конфліктів, пов'язаних з цивільним оборотом рухомих речей, на які поширено правовий режим нерухомості, є безпосереднім відображенням недосконалості законодавства, що регулює відповідні відносини. Незважаючи на те, що наразі такої практики досить небагато і її фундамент складають лише рішення Вищого господарського суду України, тим не менше цього достатньо для того, щоб визначити основні тенденції правозастосування і виявити найбільш гострі питання, що потребують нормативного і наукового рішення.

Висновки. Наразі можна зробити висновок, що правовий режим нерухомості, який поширюється на рухомі речі, не є тотожним правовому режиму, характерному для рухомих за своєю природою речей. Очевидним є наявність у нього певних особливостей, що в цілому формують специфіку і відмінності від правових режимів інших об'єктів праводносин. Саме тому лише комплексний і структурний аналіз природи відповідних речей, на які поширено правовий режим нерухомості, та змісту їх правового режиму здатен наблизити науковий пошук у цій сфері до відповідних на поставлені питання, а в ідеалі – дати на них відповіді.

Зазначені рішення суду слугують ще одним аргументом на користь актуальності окрес-

леної проблематики і необхідності її наукового дослідження, що повинно стати одним з основних напрямків подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
2. Про затвердження Порядку державної реєстрації (переєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів : постанова Кабінету Міністрів України від 07 вересня 1998 року № 1388 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 36. – Ст. 1327.

3. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру об'яжень рухомого майна : постанова Кабінету Міністрів України від 05 липня 2004 року № 830 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 27, Т.1. – Ст. 1770 (зі змінами).

4. Отрош І.М. Особливості правового режиму нерухомості як об'єкта цивільних прав / І.М. Отрош // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2011. – Вип. 54. – С. 31–40.

5. Жиделева А.Ю. Недвижимое имущество как разновидность объектов гражданского права / А.Ю. Жиделева // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 61. – С. 79–84.

6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 липня 2004 року № 1952-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553 (зі змінами).

УДК 347.4:341.9(477)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ФОРМИ ДОГОВОРУ

Коваленко О.В., аспірант
кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Стаття присвячена аналізу застосування електронної форми договору в Україні та міжнародному законодавстві. Розглянуто окремі аспекти впровадження у вітчизняне законодавство положень стосовно визнання електронної форми договору, укладеної за допомогою засобів зв'язку, комп'ютеру та мережі Інтернет.

Ключові слова: форма договору, електронна форма договору, електронна комерція, електронний документ, правочин.

Статья посвящена анализу применения электронной формы договора в Украине и международном законодательстве. Рассмотрены отдельные аспекты внедрения в отечественное законодательство положений о признании электронной формы договора, заключенного с помощью средств связи, компьютера и сети Интернет.

Ключевые слова: форма договора, электронная форма договора, электронная коммерция, электронный документ, сделка.

Kovalenko O.V. FEATURES OF ELECTRONIC FORM OF CONTRACT

This article analyzes the use of the electronic form of the contract in Ukraine and international law. We consider some aspects of the implementation of the provisions in domestic legislation on the recognition of the electronic form of the contract concluded with the use of communications technology, the computer and the Internet.

Key words: contract form, electronic form of the agreement, e-commerce, electronic document, transaction.

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології є тією галуззю, яка розвивається в сучасному світі надзвичайно швидко. Такий розвиток не може не впливати на економічне та соціальне життя суспільства. Так, наприклад, важко собі уявити особу, яка б не користувалася електронними формами спілкування: листуванням, месенджерами тощо. Інформаційні технології не обходять стороною й торговельний оборот, змінюючи розвиток підприємницької діяльності, яка з урахуванням величезної кількості документів і доповнень також стрімко переходить до електронної форми комунікацій, що йменується електронною комерцією.

Незважаючи на певні особливості використання технологій для здійснення електронної комерції, вона стає однією з найактивніших

форм економічної активності, оскільки дозволяє в максимально короткі строки узгоджувати умови правочинів, заключати договори між контрагентами, які знаходяться в різних містах або країнах, а також зменшити фінансові витрати на обмін інформацією.

Розглядаючи електронну комерцію як спосіб здійснення підприємницької діяльності, при якому укладання договору та/або виконання угод здійснюється шляхом обміну електронними повідомленнями, видається логічним, що без розгляду питання про форму електронного договору неможливо упорядкувати правовідносини з електронної комерції взагалі.

Ступінь розробленості проблеми. В даний час достатню увагу приділено формі договору. Дане питання розглянуто такими